

Het Nederlands slavernijverleden is de afgelopen tijd voorpaginanieuws geworden. Van een onderwerp dat niet of nauwelijks in het geschiedenisonderwijs werd behandeld, kwam het recent tot lokale en zelfs nationale excuses voor dat verleden. Daarbij werden nogal eens de termen 'hedendaagse doorwerkingen' en/of 'erfenissen' gebezigd. Om dat te kunnen begrijpen, is het eerst en vooral zaak goed te begrijpen wat slavernij dan is.

Door Alex van Stipriaan

Iedereen zal meteen zeggen dat slavernij iets verschrikkelijks is, maar het tamelijk heterogene gebruik van de term wanneer moderne vormen van slavernij worden benoemd, geeft aan dat de kennis van de Atlantische slavernij niet heel diep gaat. Bovendien is er ook nog een Nederlands slavernijverleden in Azië geweest, alleen wordt dat veel minder - en terecht - in verband gebracht met hedendaagse doorwerkingen en/of erfenissen.

Om met het laatste te beginnen, Indische Nederlanders zijn deels weliswaar nazaten van slaafgemaakte vrouwen (njai), maar behoorden daarna grotendeels

tot de koloniale klasse, niet tot de klasse van slaafgemaakten. Wel werden ze door de Europeanen als minder gezien dan zichzelf. Wie de nazaten van de Aziatische slaafgemaakten zijn is niet meer zichtbaar, ze vormen geen aparte etnisch-culturele groepen, die zich met dat slavernijverleden identificeren.

Als mensen tegenwoordig zwaar worden uitgebuit en niet of nauwelijks betaling krijgen voor hun arbeid, dan heet dat algauw slavernij. Hun lot is verschrikkelijk, maar soms is het tijdelijk, in ieder geval meestal niet generaties lang, het is niet per definitie aan een specifieke

het slavernijverleden

Op de koffie- en katoenplantage Zeezicht in Suriname werkten in het midden van de 19e eeuw bijna 800 mannen, vrouwen en kinderen in slavernij (Diorama door Gerrit Schouten, 1779-1839).

Foto Rijksmuseum

Het was een systeem van rigide apartheid gekoppeld aan grof geweld en een beleid van verdeel en heers

eticiteit gekoppeld en het is illegaal. Dat was met de Atlantische slavernij totaal anders.

Wat was de Atlantische slavernij?

Nederland heeft tussen circa 1595 en circa 1830 internationaal gehandeld in slaafgemaakte mensen uit Afrika en tot 1863 nog binnen de koloniën zelf. In totaal heeft dat lot zo'n 600.000 mensen getroffen. Tot 1828 stonden deze slaafgemaakte mensen bij wet te boek als roerende goederen, zoals een koe of een hond. Zij konden dus volgens de wetten van die tijd worden verhandeld en hun eigenaren konden tot op zeer grote hoogte met hen doen wat zij wilden. Eigenlijk was alleen het toepassen van de allerzwaarste lijfstraffen en de doodstraf voorbehouden aan de koloniale overheid. Maar zelfs daar werd in de praktijk de hand mee gelicht.

Verder bepaalde de eigenaar alles voor de slaafgemaakten, tot en met diens naam en zelfs wel met wie degene moest samenleven. Het systeem was gebaseerd op de scheiding Zwart = slaafgemaakt = rechteloos, en Wit = vrij = alles geoorloofd. Het was een systeem van rigide apartheid gekoppeld aan grof geweld en een beleid van verdeel en heers, onder meer op etnische basis. Het organiserend principe daarvan was dat Wit veruit superieur werd geacht en Zwart veruit inferieur. De schakeringen daartussen waren dan iets minder inferieur. Hoe lichter de huidskleur, hoe meer kansen op vrijheid en hoe groter de mogelijkheden waren in de koloniale samenleving. En dat van generatie, op generatie, op generatie.

Pas in de laatste decennia voor de afschaffing van de slavernij, toen duidelijk begon te worden dat het systeem niet langer eeuwig houdbaar was, werd het slavernijsysteem van zijn scherpste kantjes ontdaan. Meer en meer werd de fysiek gewelddadige overheersing vervangen door mentale overheersing. Onderdeel daarvan was onder meer dat nu massale kersteningscam-

pagnes werden toegestaan, als die christelijke kerken maar gehoorzaamheid predikten. En dat deden ze. Met name vanaf de jaren 1850, toen Engeland en Frankrijk de slavernij al hadden afgeschaft werden de mentale of psychische instrumenten de weg richting Emancipatie. Want dat was de term waarmee de dag van de vrijheid, 1 juli 1863 werd aangeduid.

Die emancipatie bleef overigens geheel gebaseerd op het denken in een superieur en een inferieur 'ras' en hoe lichter de huidskleur, hoe beter de maatschappelijke kansen. Bovendien werd dat kleur-denken inmiddels stevig vanuit de Witte wetenschap ondersteund. Daarbij werd stevast het Afrikaanse 'ras' onderaan de beschavings- en intellectuele ladder geplaatst en het Europese/Kaukasische 'ras' stralend bovenaan. Nog in 1842 wees de regering van koning Willem II vrijheid voor de slaafgemaakten af omdat zij zo'n laag beschavingsniveau hebben dat die niet de 'vervulling der gewone dierlijke behoeften te boven gaat'. En zijn kleindochter koningin Wilhelmina bestond het in 1908 om persoonlijk een Nederlandse bioloog te subsidiëren, die de evolutieleer wilde bewijzen door Afrikaanse mensen te laten kruisen met apen.

Ook de nazaten van de slaafgemaakten bleef ingeprint worden dat zij van een inferieure mensensoort waren

Pas na de rassenwaan van de Tweede Wereldoorlog en de vorderingen in genetisch onderzoek, is 'ras' als wetenschappelijk verschijnsel verworpen. Uiterlijk kunnen mensen verschillen, voor de rest zijn ze grotendeels hetzelfde toegerust en zijn de resterende verschillen binnen een uiterlijk op elkaar lijkende groep groter dan tussen die groepen.

Het opmerkelijke is nu dat er niet alleen racisme bestaat en dat het kolonialisme daarin een hele grote rol heeft gespeeld, maar dat daarbinnen zelfs sprake is van een specifiek type anti-Zwart racisme¹, waarvoor de basis in de Atlantische slavernij is gelegd. Bovendien zijn cynisch genoeg, de denkbeelden die daaraan ten grondslag liggen, superioriteitswaan, in omgekeerde vorm ook deels door de nazaten van slaafgemaakten verinnerlijkt.

Fysiek werd de slavernij in 1863 afgeschaft, mentaal bleven de toen ontwikkelde denkbeelden over raciale

Slavernijmonument 'Clave' aan de Lloydkade in Rotterdam.

ongelijkheid niet alleen voortbestaan, maar ze werden nog dieper geworteld en door de toenmalige wetenschap bevorderd. En treurig genoeg, aan beide kanten. Ook de nazaten van de slaafgemaakten bleef ingeprint worden dat zij van een inferieure mensensoort waren en na zoveel eeuwen werd dat voor velen van hen iets waarin ze deels zelf ook gingen geloven. Wit was mooi, Zwart was lelijk; kroeshaar was slecht haar, glad haar was goed; met een lichter gekleurde partner kinderen krijgen zou de hele familie vooruit brengen, tot en met ideeën als 'wij zijn niet geschikt als ondernemers', 'wij zijn geen denkers', enzovoorts, enzovoorts.

De Zwarte zelf-emancipatie uit dat soort denken is inmiddels lang en breed op gang gekomen, de witte emancipatie uit de mentale erfenissen van slavernij en kolonialisme staat denk ik, nog maar aan het begin. Dat alles valt onder wat doorwerking kan worden genoemd.

Doorwerkingen van de slavernij

Er is nog nauwelijks fundamenteel onderzoek gedaan naar de vraag wat ruim tweeënhalve eeuw, zo'n acht tot tien generaties, slavernij doet met de betrokkenen en hun nakomelingen. Daardoor is er wetenschappelijk weinig bekend over nazatendoorwerkingen van het slavernijsysteem in de hedendaagse Nederlandse samenleving. Toch zijn er wel enkele elementen die in ieder geval steeds weer terugkeren in de debatten over het slavernijverleden, en die hier als een soort voorlopige werkdefinitie van 'doorwerking' kunnen worden opgevat.

Allereerst is er in de slavernij en in de koloniale periode daarna bij Witte Nederlanders én bij Zwarte nazaten van slaafgemaakten een mentale conditie gevormd, ook wel mentaal erfgoed of cultureel archief genoemd, die

Foto: Sandra Uitenbogaart/ANP/HH

bij beide groepen heeft geleid tot een cultuur waarin vermeende superioriteit en vermeende inferioriteit zijn geïnternaliseerd. Ten tweede, is het gevolg daarvan anti-Zwart racisme in alle lagen van de Nederlandse samenleving, als onderdeel van, maar niet synoniem met institutioneel racisme. Ten derde, kan bij de nazaten van slaafgemaakten sprake zijn van een intergenerationeel trauma dat (zelf-)ontwikkeling in de weg staat. Naar Amerikaans voorbeeld wordt hier ook wel over post traumatic slavery syndrome gesproken als psychisch/psychiatrisch ziektebeeld, opgelopen in de slavernij (en daarna).²

Een duidelijke aanwijzing waar verder doorwerkingen kunnen worden aangetroffen zijn af te leiden uit het 10-puntenplan dat de Organisatie van Caribische Landen (CARICOM) in 2013 opstelde in verband met wat zij noemen Reparatory Justice.³ Zij eisen van voormalige slavennaties in Europa, behalve excuses, onder meer steun bij de opbouw van culturele instituties; hulp bij de publieke gezondheids crisis; hulp bij het uitbannen van ongeletterdheid; steun bij psychologische rehabilitatie; technologieoverdracht en het delen van wetenschappelijke kennis en schuldenkwijtschelding. Natuurlijk hangt overal een prijskaartje aan, maar het gaat niet om individuele vergoedingen en ook niet alleen maar om economisch herstel, maar eveneens om culturele genoegdoening en fysieke- en geestelijke gezondheidskwesties. Het antwoord van premier Rutte aan CARICOM in 2016 kwam erop neer dat hij vond dat de Nederlandse overheid al genoeg deed.

Het is in dit kader interessant om eens te kijken hoe Surinaamse en Caribische Nederlanders het volgens de onderzoeken van het CBS en SCP in deze samenleving doen. Daar moet meteen bij worden aangetekend dat die twee groepen niet verder worden uitgesplitst en dus met name aan Surinaamse kant slechts voor hooguit de helft bestaat uit nazaten van slaafgemaakten, de overigen zijn merendeels nazaten van hun opvolgers, de Aziatische contractarbeiders, Chinezen, Hindostanen en Javanen.

Na meerdere eeuwen te hebben geleefd met de 'superieure' Nederlandse beschaving ervaren Surinaamse en Caribische Nederlanders veruit de meeste discriminatie op huidskleur, is de werkloosheid bij hen over de jaren gemiddeld ruim twee keer zo groot als onder inheemse Nederlanders, is hun onveiligheidsbeleving in deze samenleving hoger dan van welke andere etnische groep, ligt hun besteedbaar inkomen per huishouden ruim twee- tot drie-tiende onder dat van het inheemse

niveau en krijgen hun kinderen 13 tot 24 procent minder vaak een havo/vwo advies van hun leerkrachten dan inheemse kinderen.⁴ Ontluisterende cijfers waarbij de vrees niet ongegrond is dat een uitsplitsing naar alleen Afro-Surinaamse en Afro-Caribische Nederlanders nog veel dramatischere cijfers zou kunnen opleveren. En dan te bedenken dat driekwart van de Surinaamse Nederlanders en bijna twee-derde van de Caribische Nederlanders aangeven zich sterk met Nederland verbonden te voelen, veel meer dan welke andere migrantengroep.⁵

Niet iedereen spreekt overigens graag over 'doorwerkingen'. Sommige nazaten weigeren een slachtofferpositie in te nemen en kijken liever naar de 'erfenissen' van het slavernijverleden. Zij benadrukken – terecht – de (overlevings)kracht en de strijd van de (voor)ouders, evenals de culturele en sociaaleconomische bijdragen die zij aan Nederland leveren. Er heerst trots op de Black achievers in de Nederlandse samenleving, maar het gevoel overheerst dat hun aandeel in de meeste maatschappelijke sectoren nog bij lange na niet representatief is.

Een grootschalig onderzoek naar de psychosociale doorwerkingen van het slavernijverleden in de Nederlandse samenleving en de psychosociale therapie die daarop moet volgen zijn een absolute noodzaak om tot een rechtvaardiger en geïntegreerder samenleving te komen. Daar zal iedereen van profiteren.

Alex van Stipriaan - Emeritus hoogleraar Caraïbische geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

REFERENTIES

1. Anti-Zwart racisme is een vorm van structurele uitsluiting en bejegening van mensen van Afrikaanse afkomst voortkomend uit de slavernij en de koloniaal-wetenschappelijke rassenhiërarchieën, waarin zij als laagste mensensoort werden beschouwd. In 2019 nam het Europees Parlement een motie aan tegen Anti-Zwart Racisme. Zie: www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0239_NL.html
2. Zie Benjamin P. Bowser and Aimé Charles-Nicolas (eds.), *The Psychological Legacy of Slavery; Essays on Trauma, Healing and the Living Past* (Jefferson: McFarland, 2021)
3. Website CARICOM, Ten Point Plan for Reparatory Justice. Zie: caricom.org/caricom-ten-point-plan-for-reparatory-justice/
4. Zie hiervoor de Integratierapporten van het CBS en het SCP 2016-2021.
5. SCP Rapport 'Integratie in Zicht', 2016.